

УДК 378.147.134: 37.013. 77

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Манжос Е.О., к. пед. н.,
старший викладач кафедри української та іноземних мов
Вінницький національний аграрний університет

Гаврилюк Н.М., доцент
кафедри української та іноземних мов
Вінницький національний аграрний університет

У статті доведено, що успішне формування комунікативної компетенції майбутнього фахівця залежить від сприятливих дидактичних та психологічних умов, наявних у навчальному процесі. Зроблено висновок, що сприятливими дидактичними умовами слід вважати: успішну соціалізацію та сприятливі соціальні умови; відпрацювання студентами оптимальних механізмів мовлення; педагогічну майстерність викладача; стимулювання майбутніх фахівців до вивчення мови; впровадження прийомів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів; моделювання в навчальному процесі ситуацій реального спілкування; мотиваційні чинники навчання; забезпечення студентів методичними матеріалами, що містять необхідну інформацію з метою комплексного формування комунікативної компетенції; розвиток пізнавальної діяльності студентів; сприятливі умови та комунікативну поведінку майбутніх фахівців.

Ключові слова: компетенція, комунікативна компетенція, психолого-педагогічні умови, комунікативне спілкування, комунікативна поведінка, соціальні умови.

В статье доказано, что успешное формирование коммуникативной компетенции будущего специалиста зависит от благоприятных дидактических и психологических условий в учебном процессе. Сделан вывод, что благоприятными дидактическими условиями следует считать: успешную социализацию и благоприятные социальные условия; отработку студентами оптимальных механизмов речи; педагогическое мастерство преподавателя; стимулирование будущих специалистов к изучению языка; внедрение приемов активизации учебно-познавательной деятельности студентов; моделирование в учебном процессе ситуаций реального общения; мотивационные факторы обучения; обеспечение студентов методическими материалами, содержащими необходимую информацию для комплексного формирования коммуникативной компетенции; развитие познавательной деятельности студентов; благоприятные условия для коммуникативного поведения будущих специалистов.

Ключевые слова: компетенция, коммуникативная компетенция, психолого-педагогические условия, коммуникативное общение, коммуникативное поведение, социальные условия.

Manzhos E.A., Havryliuk N.M. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL BASIS OF PREPARATION OF THE FUTURE SPECIALIST TO THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE

The article proves that successful development of communicative competence of a future specialist depends on a favorable didactic and psychological conditions, which are present in the learning process. It is concluded that favorable teaching conditions should be considered: successful socialization and a supportive social conditions; testing of students for optimal mechanisms of speech; the pedagogical skills of the teacher; encouragement of future specialists to the study of language; implement methods of enhancing learning and cognitive activity of students; modeling of situations of real communication in the educational process; motivational factors in learning; providing students with teaching materials that contain the information necessary for complex formation of the communicative competence; development of cognitive activity of students; enabling environment and communicative behavior of future specialists.

Key words: competence, communicative competence, psychological and pedagogical conditions, communication, communication, communicative behavior, social conditions.

Постановка проблеми. Готовність майбутнього фахівця до формування комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови передбачає фундаменталізацію навчального процесу психолого-педагогічною базою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оволодіння мовою є одним із головних складників формування особистості, і

успіхи в навчанні мов суттєво залежать від психологічної підготовки до її вивчення. У психології мову розуміють як систему знаків, яка є засобом людського спілкування, розумової діяльності, самопізнання. У процесі вивчення мови необхідно враховувати психологічні особливості та механізми мовлення, особливості формування творчого мислення, вікові особливості. Цим

питанням присвячені роботи психологів Л. Виготського, Н. Лейтиса, С. Рубінштейна.

На основі загальної концепції теорії діяльності педагогічною психологією розроблено теоретичну концепцію, що складає основу системи пізнавальних дій, які необхідні для засвоєння знань. В основу концепції, яку розробили психологи (С. Рубінштейн, Ю. Самарін, Д. Богоявленський) покладено асоціативно-рефлекторну теорію Г. Сеченова та І. Павлова. Згідно з теорією, людина накопичує досвід і дані про навколишній світ шляхом сприйняття та утворення систем асоціацій (зв'язків).

У процесі навчання та виховання відбувається накопичення різних асоціацій, які утворюють систему. Результати експериментального вивчення мислення, зокрема й творчого, знайшли конкретний відбиток у дослідженнях таких науковців, як Д. Богоявленський, С. Жуйков та ін. Питанням комунікативної компетенції займалися П. Гальперін, В. Давидов, О. Леонтьєв, А. Лурія, Д. Ельконін та ін.

Постановка завдання. На основі вищевикладеного можна сформулювати завдання статті – проаналізувати теоретичні джерела психолого-педагогічного циклу з проблеми підготовки майбутніх фахівців до формування комунікативної компетенції в процесі вивченні іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Активізація навчальних дій студентів, стимулювання їх до розкриття творчих можливостей значною мірою залежить від діяльності викладача. Отже, значущою дидактичною умовою успішного формування комунікативної компетенції студентів ми визначаємо професійно-педагогічну діяльність викладача. Керівництво активністю іншої людини в психологічній науці пов'язують із рефлексивними процесами.

Під рефлексивними процесами розуміють процеси, що супроводжують міжособистісну взаємодію і дають можливість формувати уявлення про мотиви і наміри учасників спілкування, особливості сприймання ними комунікативної ситуації. На думку Ю. Кулюткіна, рефлексивні процеси – це процеси відображення однією людиною (викладача) «внутрішньої картини світу» іншої людини (студента) [4, с. 20].

У сучасній науці виокремлюють два види функцій педагогічного керівництва. Перший – коли викладач конструє предметний зміст цієї діяльності (добирає зміст, методи навчання). Другий – коли викладач у доповнення до предметного змісту навчання ще й прогнозує форми спільної діяльності, що забезпечують формування, продуктивних відносин, розвиток певних

соціально-психологічних якостей особистості [4, с. 21].

В основу реалізації цих функцій керівництва покладено загальну ідею розвитку активності та самостійності студентів у процесі оволодіння знаннями. Науковці (І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, О. Мироншик, В. Семиченко, Н. Тарасевич) роблять такі висновки:

1. У науці існує три підходи щодо розуміння структури педагогічної діяльності: структурний, функціональний і рефлексивний.

2. У межах структурного підходу аналізуються психологічні складники педагогічної діяльності: мотив, мета, педагогічні дії, педагогічні вміння та навички.

3. Відповідно до функціонального підходу, розглядають функції, що реалізуються в професійно-педагогічній діяльності. До складу основних функціональних елементів такої діяльності належать: організаційний, комунікативний, гностичний, проектувальний, конструктивний.

4. Особливістю рефлексивного підходу є розгляд педагогічної діяльності як діяльності спільної, що відбувається за законами спілкування.

5. Різноманітність індивідуальних особливостей студентів, які залучені до педагогічної взаємодії, та нестандартність педагогічних ситуацій, у межах яких відбувається взаємодія, визначають творчий характер педагогічної діяльності.

6. Вирізняють рефлексивне та нереклексивне керівництво діяльністю. Рефлексивне керівництво ґрунтується на уявленні, за яким студент є головною постаттю навчально-виховного процесу, його головним учасником. Завдання педагога – полегшувати процес розвитку, створювати умови та всіляко сприяти досягненню повного самовиявлення [4, с. 21–22].

На створення сприятливих дидактичних умов формування комунікативної компетенції майбутніх фахівців впливає низка внутрішніх факторів: мотиваційна сфера; внутрішня позиція особистості; розвиток та становлення «Я» та почуття ідентичності особистості.

Основна увага приділяється розвитку мотиваційної сфери особистості: визначенню та формуванню світогляду, його впливу на пізнавальну діяльність, самопізнання та моральній свідомості. Провідне значення надається динаміці «внутрішньої позиції» та «Я» особистості, що формується.

«Внутрішню позицію» складають можливості, попередній досвід, потреби та прагнення, які виникали раніше, певне ставлення до того об'єктивного станови-

ща, яке людина посідає в житті нині та яке вона прагне посісти місце в майбутньому. Саме ця позиція зумовлює його ставлення до дійсності, до оточуючих людей та до самого себе. «Через цю внутрішню позицію і переломлюється кожен даний момент діяння, який іде від оточуючого середовища», – пише Л. Божович [1, с. 19].

Становлення особистості відбувається у процесі соціалізації. У процесі спілкування, під впливом оточення проходить оволодіння людською культурою, розвиток довільних психічних процесів, формуються і більш глобальні складові частини психічного життя людини: його самооцінка, усвідомлення власного «Я» та відчуття тотожності, освоюються способи протиставлення себе, як особистості, іншим людям тощо.

У пошуках особистої ідентичності людина вирішує, які дії є для неї важливими, та виробляє певні норми для оцінки своєї поведінки і поведінки інших людей. Так само, як інші психологічні характеристики особистості, ідентичність не можна розглядати стосовно окремо взятої людини; вона має осмислення тільки в соціальному контексті, в системі стосунків індивіда з іншими людьми, в першу чергу, з членами її родини. Інакше кажучи, ідентичність має як особистісні (суб'єктивні), так і соціальні (об'єктивні) аспекти, які тісно взаємозв'язані.

Ми розрізняємо ролі, які індивід приймає на себе, коли взаємодіє з іншими людьми, та те, ким він вважає себе насправді, що іноді називають справжнім «Я», або ідентичністю особистості [2, с. 67].

Чим менш цілісним та сталим є в людини відчуття внутрішньої ідентичності та самореалізації, тим більш суперечливою буде його зовнішня проявлена рольова поведінка. Якщо ж відчуття внутрішньої ідентичності є сталим та узгодженим, це матиме більш послідовну поведінку, незважаючи на різноманітність соціальних ролей, які людина грає.

З іншого боку, послідовність та несуперечлива соціальна та міжособистісна рольова поведінка підвищує впевненість людини у собі та відчуття успішної самореалізації.

Іншими факторами, що впливають на дидактичні умови, є зовнішні, до яких належать соціальні умови: суспільство, в якому вживається конкретна мова, його соціальна структура; різниця між носіями мови у віці; соціальному статусі; рівні культури та освіти; місці проживання; різниця в їхній мовленнєвій поведінці залежно від ситуації спілкування.

Внутрішні та зовнішні фактори взаємопов'язані, зовнішні залежать від внутрішніх і навпаки. Постійні зміни, які відбуваються

в нашому житті та житті нашої країни, вимагають високого рівня компетентності в усіх вищезазначених питаннях, адекватної поведінки в певній соціально-психологічній ситуації заради досягнення мети бути високоосвіченою особистістю [5, с. 78].

Один зі способів вирішення проблеми ідентичності – випробування різних ролей.

Живучи у суспільстві та входячи до різних груп, кожний індивід має кілька соціальних позицій. Кожна з цих позицій пов'язана з певними правами та обов'язками і називається соціальним статусом. Ті статуси, які людина досягає сама, називаються набутими. Інші статуси, як-от стан, етнічна та расова належність, ми одержуємо при народженні; соціологи називають їх приписаними статусами. Соціальні статуси визначають взаємовідносини індивіда з іншими членами суспільства, його постійне чи тимчасове становище в соціальних ієрархіях різного типу [2, с. 98].

Певний статус має на увазі права, обов'язки та відповідну нормативну поведінку. Володіння тим чи іншим соціальним статусом вимагає певної поведінки, яка відповідає цьому статусу.

Такий комплекс стандартних загальноприйнятих сподівань науковці (Ш. Баллі, С. Поливанов, А. Сеше) визначають як соціальну роль.

Рольові очікування не залежать від конкретної людини, а формуються разом із тим типом соціальної системи, в рамках якої ця роль існує. Однак це правильно лише за умови абстрактного розглядання статусів та пов'язаних із ними ролей. Реальний індивід, який одержав певний статус, починає оволодівати відповідними ролями; соціологи називають цей процес інтерналізацією ролі.

Незважаючи на те, що сукупність очікувань, притаманна тій чи іншій ролі, складається з набору констант, які приписують індивіду певну поведінку, інтерналізація ролей кожною людиною проходить через призму його особистого досвіду та під впливом того середовища, до якого вона належить [4, с. 98].

Сталі вислови, притаманні нашому уявленню про типову мовленнєву поведінку людини в тій чи іншій соціальній ролі без додаткового пояснення називають тих, про кого ми говоримо. Навчання рольової поведінки проходить у рамках деякої соціальної системи, через формальні та неформальні санкції, що накладаються цією системою; ці санкції можуть бути позитивними (заохочення) та негативними (покарання) [2; 5; 6].

Соціальна система нав'язує носію нового статусу прийняте в ній нормативне

розуміння його нового рольового набору. Однак людина володіє відомою свободою переробки стандартних ролей «під себе», відповідно до власного тлумачення типової поведінки, яка відповідає набутому ним статусу. Одні беруть роль у готовому вигляді. Інші, навпаки, відіграючи роль, наполегливо нав'язують своє її бачення партнерам із соціальної взаємодії і нерідко досягають успіху в модифікації ролі. Якщо переробка ролі стає радикальною, її носій зазнає в суспільстві засудження та нерозуміння [2; 6].

Ефективність спілкування залежить від того, наскільки людина, яка включається в його процес, уявляє собі умови спілкування, які існують та, відповідно до них, визначає свою мовленнєву поведінку та корегує її. Вербальна та реальна поведінки – це перетворення внутрішнього стану людини в його вчинки щодо навколишнього світу [6, с. 87].

Студенти оцінюють навчальний процес із точки зору того, що він їм дасть для майбутнього, чи відповідає цей процес їхньому уявленню про майбутню діяльність. Між навчальними та професійними інтересами встановлюється тісний зв'язок. Отже, вибір професії сприяє формуванню навчальних інтересів. Навчання набуває певного життєвого змісту, тому засвоєння знань, умінь та навичок стають важливою умовою їхньої майбутньої повноцінної участі у житті суспільства.

Черговою дидактичною умовою, необхідною для формування комунікативної компетенції майбутнього фахівця, вважаємо відпрацювання оптимальних механізмів мовлення. Л. Виготський висловив думку про функціональну різноманітність мовлення, де кожній функції відповідають певні мовні засоби: функціональна зміна мовлення призводить до зміни її структури, тобто її форми: «Для того, щоб передати яке-небудь хвилювання чи зміст повідомлення іншій людині, немає іншого шляху, окрім віднесення цього повідомлення до певного класу, до певної групи явищ, а це..., без сумніву, вимагає узагальнення» [3, с. 46].

Використання мови стає можливим у структурі мовленнєвої діяльності, діяльності спілкування. Розглядаючи становлення функцій мовлення, необхідно визначити поняття, якими ми оперуємо. Мову ми

розглядаємо як систему суспільно-створених засобів для здійснення діяльності спілкування, мовлення – як спосіб діяльності спілкування, спілкування як діяльність із вирішення завдань соціального зв'язку. Мова набуває певних функцій, коли включається в мовленнєву діяльність, мовлення з різними завданнями: «Лише розглядаючи мову в процесі мовленнєвої діяльності, ми здатні розкрити реальний механізм суспільного функціонування мови» [3, с. 87].

Отже, мова стає засобом спілкування лише в контексті мовленнєвої діяльності.

Висновки з проведеного дослідження

Успішне формування комунікативної компетенції майбутніх фахівців залежить від сприятливих дидактичних та психологічних умов, наявних у навчальному процесі. Сприятливими дидактичними умовами вважаємо: врахування вікових особливостей; успішну соціалізацію та сприятливі соціальні умови; відпрацювання оптимальних механізмів мовлення; педагогічну майстерність викладача; стимулювання студентів до вивчення мови; впровадження прийомів активізації навчально-пізнавальної діяльності; моделювання в навчальному процесі ситуацій реального спілкування; мотивацію навчання; розвиток пізнавальної діяльності; сприятливі умови для здійснення комунікативної поведінки майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беляев О. Концепція мовної освіти в Україні / О. Беляев, М. Вашуленко, В. Плахотник // Рідна школа. – 1994. – № 9. – С. 1–73.
2. Бернс Р. Развитие «Я – концепции» и воспитание / Р. Бернс. – М.: Прогресс, 1986. – 420 с.
3. Вашуленко Н. Обучение грамоте в 1 классе четырехлетней начальной школы: Пособие для учителя / Н. Вашуленко. – К.: Рад. шк., 1987. – 160 с.
4. Зязюн І. Педагогічна майстерність: Підручник / І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос та ін. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.
5. Рогова Г., Рабинович Ф., Сахарова Т. Методика обучения иностранным языкам в школе / Г. Рогова, Ф. Рабинович, Т. Сахарова. – М.: Просвещение, 1991. – 288 с.
6. Федоренко Ю. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 «Теорія навчання» / Ю. Федоренко ; Волин. держ. ун-т ім. Л. Українки. – Луцьк, 2005. – 203 с.